

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2023. № 7.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.7.37>

УДК 338.1

З. Я. Шацька,

к. е. н., доцент, доцент кафедри смарт-економіки,

Київський національний університет технологій та дизайну

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1600-148>

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ЕКОЦИДУ

Z. Shatskaya,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Smart Economics,

Kyiv National University of Technologies and Design

DEVELOPMENT OF BUSINESS STRUCTURES OF THE AGRICULTURAL SECTOR IN THE CONDITIONS OF MILITARY ECOCIDE

Метою статті є дослідження можливостей розвитку підприємницьких структур агропромислового сектору в умовах військового екоциду в Україні. Визначено сутність поняття «екоцид», як злочин проти довкілля. З'ясовано, що на сьогоднішній день на міжнародному рівні ведуться дискусії про необхідність заборони екоциду та введення відповідальності за його здійснення, однак жодна країна світу його поки не визнала. Узагальнено види втрат економіки України внаслідок військового екоциду, а саме: збитки від забруднення ґрунтів та засмічення земель; збитки від забруднення атмосфери;

збитки від забруднення та засмічення водних ресурсів; збитки від загибелі тварин. Детально з'ясовано види збитків агропромислового сектору України від військового екоциду, які відбулися внаслідок руйнування зерносховищ; знищення та викрадення готової сільськогосподарської продукції; знищення посівів багаторічних культур; знищення сільськогосподарської техніки та обладнання. Узагальнено найвпливовіші наслідки військового екоциду для довкілля та діяльності підприємницьких структур агропромислового сектору України, серед яких: підриг Оскільського водосховища (Харківська обл.); масова загибель дельфінів у Чорному морі; підриг Каховської ГЕС та руйнація Каховського водосховища (Херсонська обл.); руйнація біосферних об'єктів (спалення Кінбурнської коси, винищення рідкісних тварин на Джарилгачі та Асканії, перекриті Олешківські піски, зруйновані оселища та гніздування птахів у плавнях дельти Дніпра, спалені заповідники); зруйновано очисні споруди в Маріуполі, Бердянську та інших містах на узбережжі Азовського моря; заміновано 30% території України та знищено найбільш родючі чорноземи півдня та сходу; варварський видобуток рідкісних ресурсів України; пожежі та горіння лісів; фізичне руйнування міст та селищ; знищення науки. З'ясовано, що негативні наслідки військового екоциду будуть впливати на діяльність підприємницьких структур агропромислової сфери протягом найближчих десятиліть.

The purpose of the article is to study the possibilities of the development of entrepreneurial structures of the agro-industrial sector in the conditions of military ecocide in Ukraine. The essence of the concept of "ecocide" as a crime against the environment has been defined. It was found out that today there are discussions at the international level about the need to ban ecocide and introduce responsibility for its implementation, but no country in the world has yet recognized it. The types of losses of the Ukrainian economy as a result of military ecocide are summarized, namely: losses from soil pollution and land pollution; damages from atmospheric pollution; damages from pollution and clogging of water resources; losses from the death of animals. The types of damages to the agro-industrial sector of Ukraine from military ecocide, which occurred as a result of the destruction of granaries, were clarified in detail; destruction and theft of finished agricultural products; destruction of crops of perennial crops; destruction of agricultural machinery and equipment. The most influential consequences of military ecocide for the environment and the activity of

entrepreneurial structures of the agro-industrial sector of Ukraine are summarized, including: the undermining of the Oskil reservoir (Kharkiv region); mass death of dolphins in the Black Sea; the explosion of the Kakhovskaya HPP and the destruction of the Kakhovskaya reservoir (Kherson region); destruction of biosphere objects (burning of Kinburn spit, extermination of rare animals in Dzharylgach and Askania, blocked Oleshkiv sands, destroyed habitats and nesting of birds in the floodplains of the Dnieper delta, burned nature reserves); sewage treatment plants in Mariupol, Berdyansk and other cities on the coast of the Sea of Azov were destroyed; 30% of the territory of Ukraine was mined and the most fertile chernozems of the south and east were destroyed; barbaric extraction of rare resources of Ukraine; fires and forest burning; physical destruction of cities and towns; destruction of science. It has been found that the negative consequences of military ecocide will affect the activities of entrepreneurial structures in the agro-industrial sphere for decades to come.

Ключові слова: підприємницька структура, агропромисловий сектор, агрохолдинг, військовий екоцид, війна.

Keywords: business structure, agro-industrial sector, agricultural holding, military ecocide, war.

Постановка проблеми. До війни агропромисловий сектор України був одним з провідних секторів економіки країни, в якому працювало понад 103 великі підприємницькі структури у формі агрохолдингів. Під підприємницькою структурою слід розуміти «добровільну інтеграцію самостійно функціонуючих суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм у єдину цілісну, складну відкриту систему, що функціонує у глобалізованому середовищі з метою розроблення та комерціалізації інноваційної продукції, що підвищує ефективність діяльності та прискорює інтеграційний розвиток суб'єктів господарювання» [12]. Агрохолдинги здійснювали високоприбуткову діяльність з виробництва сільськогосподарської продукції, щорічно нарощуючи обсяги чистого прибутку Так, за період 2020-2021 р.р. агрохолдинг «Kernel» збільшив на 2,4 млрд грн чистий прибуток, агрохолдинг «Ерідон» – на 2,06 млрд грн, агрохолдинг «Сантрейд» – на 1,14 5млрд грн. З початком війни в Україні діяльність агрохолдингів ускладнилася. Ті, які опинилися в зоні

бойових дій взагалі призупинили свою діяльність. Станом на вересень 2022 року за даними [3] «тільки непрямі втрати агробізнесу через вторгнення росії сягнули понад 34 млрд. доларів США» і продовжують зростати.

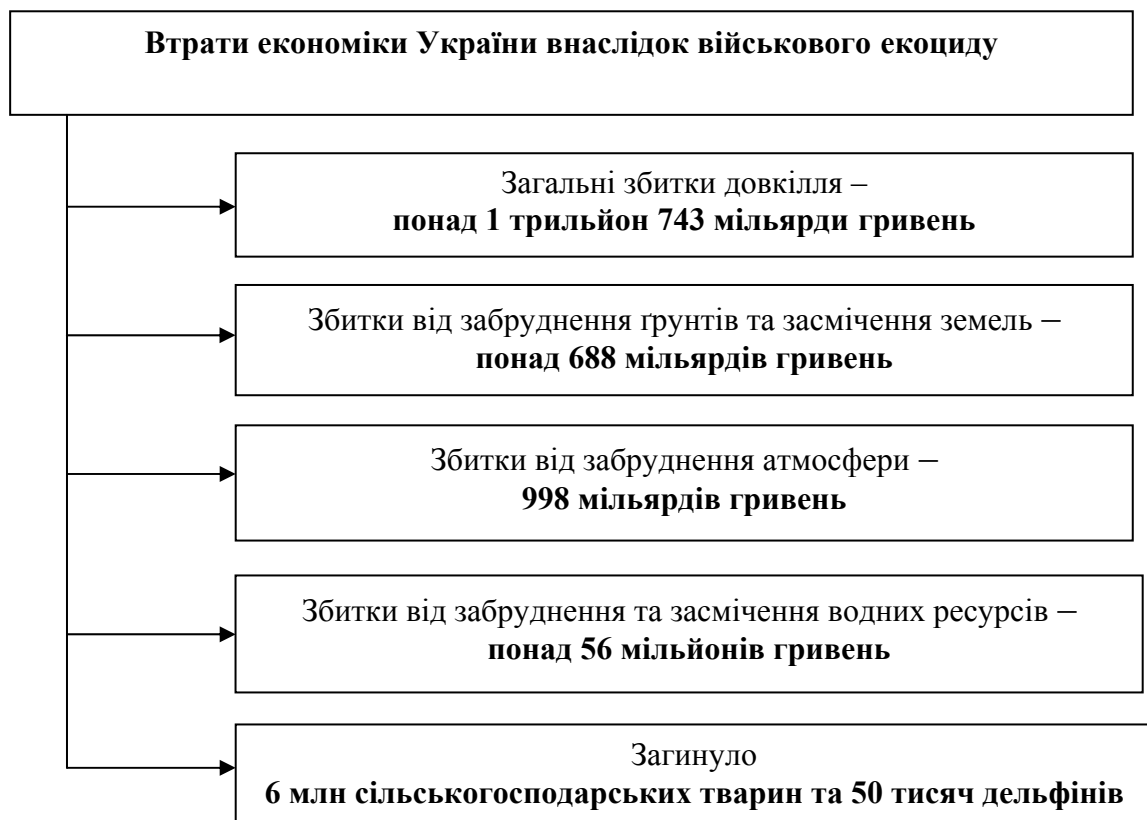
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню розвитку підприємницьких структур в контексті агропромислової інтеграції присвячено праці провідних вітчизняних науковців, серед яких: Н. Й. Басюркіна, Л. М. Ганущак-Єфіменко, І. А. Гнатенко, І. М. Дзюба, Л. В. Забуранна, О. В. Ольшанська та багато інших. Вони досліджують різні проблеми розвитку підприємницьких структур в сучасних умовах. Однак, з початком війни в Україні особливої уваги потребує вирішення проблеми розвитку підприємницьких структур в умовах військового екоциду, яка тільки починає досліджуватися науковцями.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні можливостей розвитку підприємницьких структур агропромислового сектору в умовах військового екоциду в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тільки за перші два місяці війни економіка України зазнала більше різноманітних втрат, ніж за два роки пандемії COVID-19. Внаслідок війни на території України величезної руйнації зазнає не тільки економіка, але й навколишнє природне середовище. Заподіяння шкоди щодо довкілля отримало назву екоцид. За визначенням Глушко А.Д., Зазека А.Б., Сиротенко Я.В. «екоцид – це злочин проти довкілля» [4]. Вперше «термін «екоцид» був введений у 1970 році американським біологом Артуром Галстоном для позначення широкомасштабної шкоди, спричиненої використанням США токсичного гербіциду «Agent Orange» під час війни у В'єтнамі» [5]. Лише у 1973 році професор міжнародного права Річард Фальк на міжнародному рівні висунув тезу про необхідність заборони екоциду та введення відповідальності за його здійснення, але до сьогодні екоцид поки офіційно не визнаний жодною країною світу. «Крайньою та найбільш руйнівною формою впливу на сферу Землі є воєнний екоцид, коли шкода природі завдається із військовою чи політичною метою» [6]. На сьогоднішній

день обсяг військового екоциду, збитки та довгострокові наслідки від війни оцінити важко, адже бойові дії на території України ще тривають. З початком війни за даними [8] понад сто промислових підприємств України частково пошкоджено або повністю зруйновано. За цей період вітчизняні підприємства втратили понад 10 млрд доларів активів [13]. За даними Ukraine Now «загальні втрати економіки України внаслідок війни за даними Ukraine Now можуть сягати 564-600 млрд доларів» [13].

За даними Державної екологічної інспекції, наведеними у [6] тільки «за 11 місяців війни російська агресія завдала збитків довкіллю на суму понад 1 трильйон 743 мільярди гривень» (рис. 1).

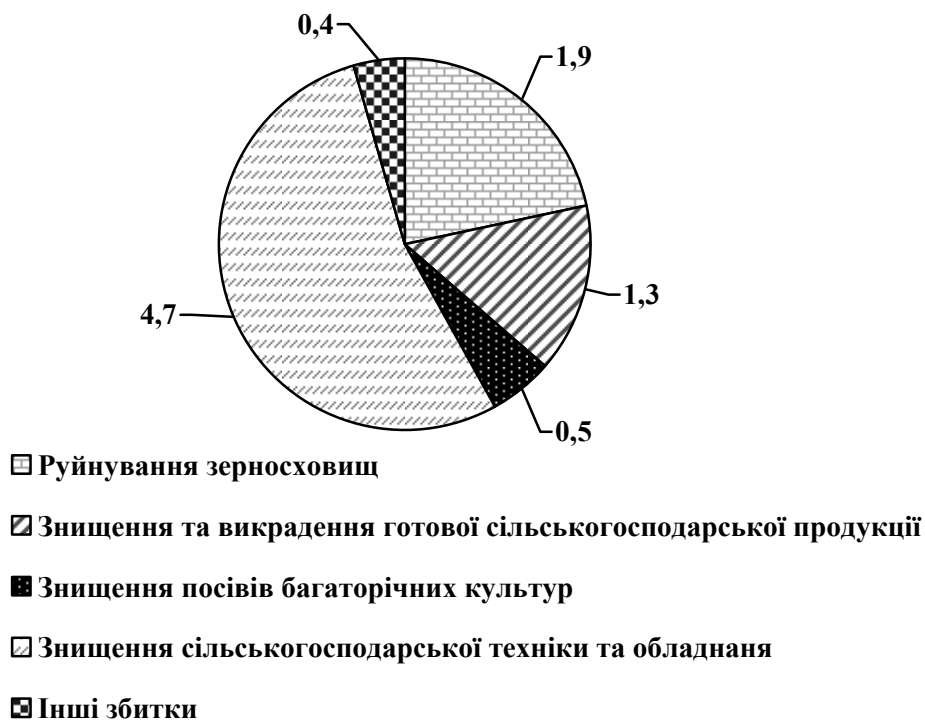

Рис. 1. Втрати економіки України внаслідок військового екоциду

Джерело: складено автором за [6]

Військовий екоцид, за даними дослідження KSE Institute, що проведено в рамках проєкту «Росія заплатить», «спричинив прямих збитків в агропромисловому секторі України на суму 8,7 мільярдів доларів США» [9]. З

початку війни загальні збитки економіки України оцінені в 148,3 млрд. доларів США. З них збитки в промисловому секторі становлять 11,3 млрд. доларів США (7%), збитки в агропромисловому секторі – 8,7 млрд. доларів США (5,8%). «Найбільших збитків агропромисловому сектору війна, розпочата росією, завдала Луганській, Херсонській, Донецькій, Харківській та Запорізькій областям» [9]. Види збитків агропромисловому сектору України від військового екоциду узагальнено на рис. 2.

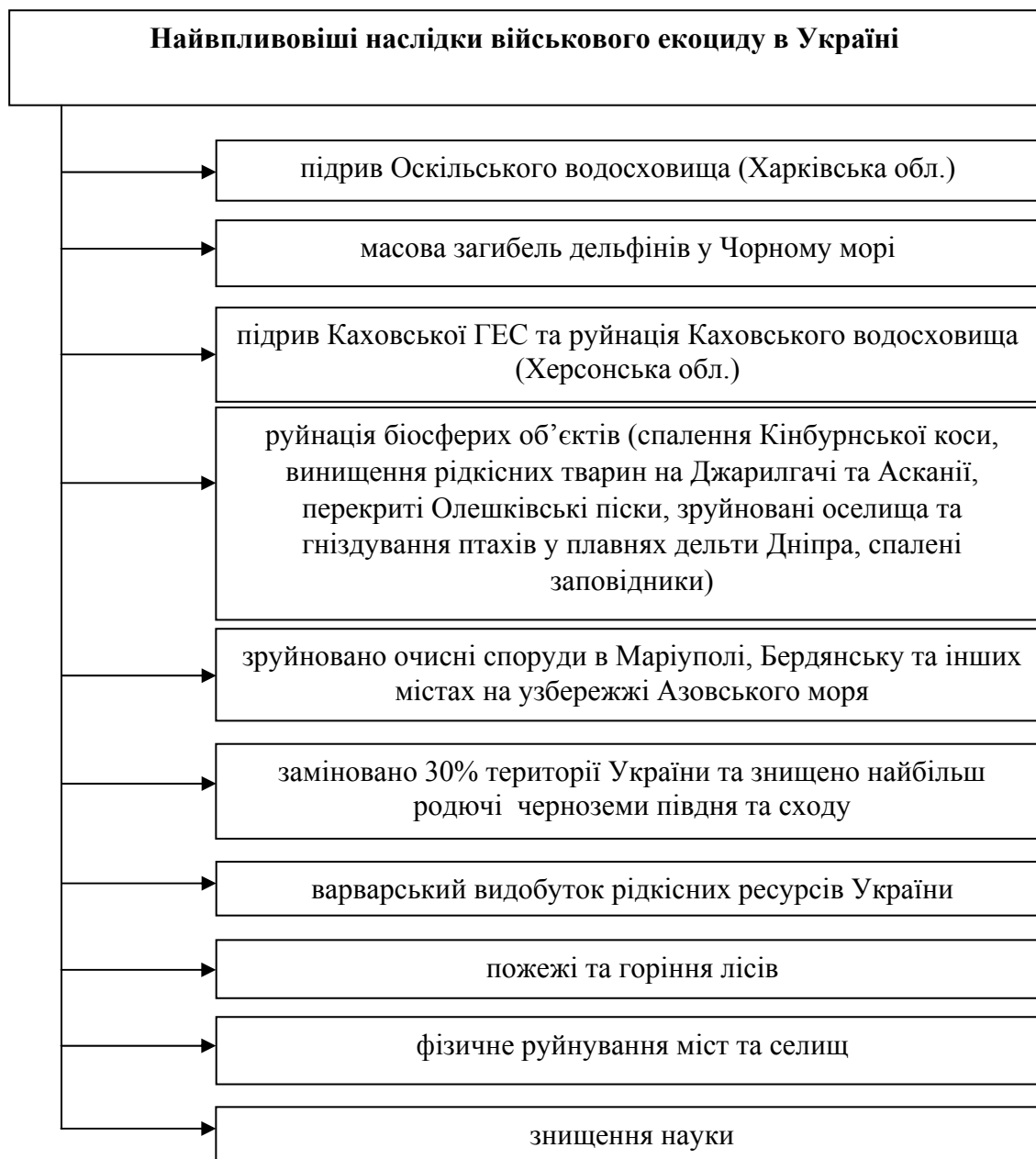
Рис. 2. Види збитків агропромислового сектору України від військового екоциду

Джерело: складено автором за [2]

З початку війни в Україні знищено та пошкоджено 109,6 тисяч одиниць сільськогосподарської техніки на суму 4,65 млрд. доларів США, що становить 53,4% загальних збитків в агропромисловій сфері; знищено та викрадено понад 4 млн тон готової сільгосппродукції на суму 1,87 млрд. доларів США, що становить 21,5% загальних збитків в агропромисловій сфері; зруйновано зерносховищ сумарною місткістю – 8,2 млн тон виробленої продукції; пошкоджено зерносховищ – 3,25 млн тон потужностей для одночасного

зберігання сільськогосподарської продукції на суму 1,33 млрд. доларів США, що становить 15,3% загальних збитків в агропромисловій сфері.

Військовий екоцид в Україні має такі найвпливовіші наслідки для довкілля та діяльності підприємницьких структур агропромислового сектору України, а саме (рис. 3):

Рис. 3. Найвпливовіші наслідки військового екоциду в Україні

Джерело: складено автором за [7]

Найсильнішим наслідком військового екоциду в Україні для

підприємницьких структур агропромислової сфери став підлив Каховської ГЕС та руйнація Каховського водосховища (Херсонська обл.) 6 червня 2023 р. За попередніми оцінками Міністерства аграрної політики та продовольства України, «внаслідок втрати води для зрошення на 584 тисячах гектарів на півдні України стане неможливим землеробство на землях, на яких до війни вирощувалося до 4 мільйонів тон зернових вартістю у півтора мільярда доларів. Це становило близько 5 відсотків загального довоєнного врожаю зернових та понад 12 відсотків всіх вирощених овочів України станом на 2021 рік» [10]. «У 2021 році системи зрошення полів забезпечували зрошення на 584 тис. га, з яких збиралося близько 4 млн тон зернових і олійних культур, на суму близько 1,5 млрд доларів. У 2023 році на правому березі Дніпра працюють лише 13 зрошувальних систем. Терористичний акт на Каховській ГЕС фактично залишив без джерела води 94% зрошувальних систем в Херсонській, 74% – в Запорізькій та 30% – в Дніпропетровській областях. Знищення Каховської ГЕС призведе до того, що поля на півдні України вже наступного року можуть перетворитися на пустелі» [11]. Негативні наслідки військового екоциду, зокрема спустошення водних біоресурсів України будуть прослідковуватись протягом найближчих десятиліть як в Україні, так і в світі, що в свою чергу вплине на забезпечення глобальної продовольчої безпеки. Так, за даними ООН «знищення дамби Каховської ГЕС матиме величезний вплив на глобальну продовольчу безпеку, призведе до зростання цін на продукти харчування та може спричинити проблеми з питною водою для 700 тисяч людей» [1].

Висновки. Діяльність вітчизняних агрохолдингів потребує післявоєнного відновлення та подальшого розвитку, тому що саме підприємницькі структури агропромислового сектору забезпечують продовольчу безпеку держави. Однак, специфіка діяльності більшості підприємницьких структур агропромислового сектору, особливо тих, що займаються вирощуванням сільськогосподарської продукції, не дозволяють їм здійснити релокацію підприємства у більш безпечні регіони. Одним з напрямів відновлення діяльності підприємницьких

структур агропромислового сектору в умовах військового екоциду є інтеграційний розвиток.

Література

1. Абдул С. Знищення дамби Каховської ГЕС створить величезні проблеми для продовольчої безпеки у світі, – ООН. 2023. 14 червня. URL: https://lb.ua/society/2023/06/14/560471_znishchennya_dambi_kahovskoi_ges.html (дата звернення: 14.07.2023).
2. «Аграрні» збитки України від повномасштабної війни перевищують 8 мільярдів доларів – KSE. *Економічна правда*. 2023. 19 квітня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/04/19/699284/> (дата звернення: 14.07.2023).
3. Втрати агрохолдингів у війні з росією. Спойлер: великі, але всі планують відбудовуватися. 2023. 27 січня. URL: <https://latifundist.com/spetsproekt/999-vtrati-agroholdingiv-u-vijni-z-rosiyeyu-spojler-veliki-ale-vsi-planuyut-vidbudovuvatisya> (дата звернення: 14.07.2023).
4. Глушко А. Д., Зазека А. Б., Сиротенко Я. В. Екоцид, як злочин проти навколишнього середовища. *Юридичний науковий електронний журнал*. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2022/74.pdf (дата звернення: 14.07.2023).
5. Екоцид: чому встановлення нового міжнародного злочину було б кроком до міжвидового правосуддя. URL: <https://theconversation.com/ecocide-why-establishing-a-new-international-crime-would-be-a-step-towards-interspecies-justice-162059> (дата звернення: 14.07.2023).
6. Екоцид в Україні: за що росія виплачуватиме репарації? 2023. 21 січня. URL: <https://www.savednipro.org/ekocid-v-ukrayini/> (дата звернення: 14.07.2023).
7. Екоцид: десять наслідків війни росії проти України для довкілля. *Екорубрика*. URL: <https://rubryka.com/article/naslidky-viiny-dlia-dovkillia/> (дата звернення: 14.07.2023).
8. Економіка України під час війни: оперативна оцінка. *Центр економічної стратегії*. квітень 2022. URL: <https://ces.org.ua/ua-economy-in-war/>
9. Мільярди доларів: у KSE оцінили збитки аграрного сектора від війни в Україні. *Фокус*. 2023. 20 квітня. URL:

<https://focus.ua/uk/economics/561796-milyardi-dolariv-u-kse-ocinili-zbitki-agrarnogo-sektora-vid-vijni-v-ukrayini> (дата звернення: 14.07.2023).

10. Тейзе Є. Наслідки руйнування Каховської ГЕС для фермерів Півдня. Економіка. 2023. 16 червня. URL: <https://www.dw.com/uk/spersu-zabrali-zemlu-teper-i-vodu-naslidki-rujnuvanna-кахovskoi-ges-dla-fermeriv-pivdna/a-65887949> (дата звернення: 14.07.2023).

11. Через теракт росіян на Каховській ГЕС збитки від загибелі усіх біоресурсів складуть до 10,5 млрд грн, – Мінагрополітики. LB.ua. URL: https://lb.ua/society/2023/06/06/559210_cherez_terakt_rosiyan_kahovskiy.html

12. Шацька З. Я. Вплив інтеграційних чинників макросередовища в контексті формування підприємницьких структур. *Підприємництво та інновації*. 2020. Випуск 13. с. 67-74. DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/13.13> (дата звернення: 14.07.2023).

13. Ukraine Now. Головне верифіковане інформаційне джерело про події в Україні : веб-сайт. URL: <https://t.me/UkraineNow>

References

1. Abdul, S. (2023), “The destruction of the Kakhovskaya HPP dam will create huge problems for food security in the world, - UN”, available at: https://lb.ua/society/2023/06/14/560471_znishchennya_dambi_kahovskoi_ges.htm (Accessed 14 July 2023).

2. Economic truth (2023), “Ukraine's “agrarian” losses from a full-scale war exceed 8 billion dollars – KSE”, available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/04/19/699284/> (Accessed 14 July 2023).

3. Latifundist.com (2023), “Losses of agricultural holdings in the war with russia. Spoiler: big, but all plan to rebuild”, available at: <https://latifundist.com/spetsproekt/999-vtrati-agroholdingiv-u-vijni-z-rosiyeyu-spojler-veliki-ale-vsi-planuyut-vidbudovuvatisya> (Accessed 14 July 2023).

4. Hlushko, A. D., Zazeka, A. B. and Syrotenko, Ya. V. (2022), “Ecocide as a crime against the environment”, *Yurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal*, available at: http://www.lsej.org.ua/5_2022/74.pdf (Accessed 14 July 2023).

5. Theconversation.com (2021), “Ecocide: why establishing a new international crime would be a step towards interspecies justice”, available at: <https://theconversation.com/ecocide-why-establishing-a-new-international-crime-would-be-a-step-towards-interspecies-justice-162059> (Accessed 14 July 2023).

6. Savednipro.org (2023), “Ecocide in Ukraine: why will Russia pay reparations?”, available at: <https://www.savednipro.org/ekocid-v-ukrayini/> (Accessed 14 July 2023).
7. Ekorubryka (2023), “Ecocide: ten consequences of Russia's war against Ukraine for the environment”, available at: <https://rubryka.com/article/naslidky-viiny-dlia-dovkillia/> (Accessed 14 July 2023).
8. Tsentr ekonomichnoi stratehii (2022) , “The economy of Ukraine during the war: an operational assessment”, available at: <https://ces.org.ua/ua-economy-in-war/> (Accessed 14 July 2023).
9. Fokus (2023), “Billions of dollars: the KSE estimated the losses of the agricultural sector from the war in Ukraine”, available at: <https://focus.ua/uk/economics/561796-milyardi-dolariv-u-kse-ocinili-zbitki-agrarnogo-sektora-vid-vijni-v-ukrayini> (Accessed 14 July 2023).
10. Tejze, Ye. (2023), “Consequences of the destruction of the Kakhovskaya HPP for the farmers of the South”, available at: <https://www.dw.com/uk/spersu-zabrali-zemlu-teper-i-vodu-naslidki-rujnuvanna-kahovskoi-ges-dla-fermeriv-pivdna/a-65887949> (Accessed 14 July 2023).
11. LB.ua (2023), “Due to the terrorist attack by the Russians at the Kakhovskaya HPP, losses from the loss of all biological resources will amount to UAH 10.5 billion, - Ministry of Agrarian Policy”, available at: https://lb.ua/society/2023/06/06/559210_cherez_terakt_rosiyan_kahovskiy.html (Accessed 14 July 2023).
12. Shats'ka, Z. Ya. (2020), “The influence of integration factors of the macro environment in the context of the formation of business structures”, *Pidpryemnytstvo ta innovatsii*. doi.org/10.37320/2415-3583/13.13.
13. “Ukraine Now. The main verified source of information about events in Ukraine” (2023), available at: <https://t.me/UkraineNow> (Accessed 14 July 2023).

Стаття надійшла до редакції 14.07.2023 р.